

מקובל לבוא עליה בחדר היחוד, ומבחינה זאת לא הסתיים לגמרי תהליך הנישואין ועדיין לא ניתן לה שם נשואה. ונלענ"ד להביא דמיון לכך שחזקה חלה רק לאחר שנעשתה ולא מיד עם עשייתה, מהסבר התוס' בחולין (יד ע"א) שהשוחט בשבת שחיטתו כשרה, אע"פ שהמחלל שבת מומר לכל התורה, הוא לא נעשה מומר רק מאחרי השחיטה ואילך. גם כאן י"ל מכיון ששם נשואה לעניין כיסוי הראש תלוי בחזקת בעולה לא חל עליה שם נשואה מיד עם תחילת החופה אלא רק מאחרי החופה ואילך. אך במהלך החופה עצמה לא ניתן לה עדיין שם נשואה, ולכן אין מקום לחייבה בכיסוי הראש עד סוף החופה, כולל סעודת הנישואין. (בשו"ת כנסת יחזקאל סי' ס פסק שאין מונים לחתן שבעת ימי המשתה אלא מהסעודה. משמע שהסעודה היא חלק מתהליך הנישואין לעניין זה) ורק למחרת היא חייבת בכיסוי הראש. ולכן יש מקום לומר שלעניין כסוי הראש, שבעצם מעיקר הדין, חיובו לא חל אלא משנבעלה, רק גמר תהליך הנישואין כולו וכניסת הזוג לביתם הוא המחייב כיסוי ראש. וכך נהגו בישראל מדורי דורות.

אך בנ"ד יותר פשוט לומר כן, שהנישואין הם תהליך ארוך, המתחיל בחופה ומסתיים בהגיע הזוג לביתם. והחיוב לכסות את הראש לא חל עד הסוף. והטעם לכך הוא עפ"י מש"כ הישועות יעקב (אה"ע ח"א סי' כא) בתשובת נכד המחבר שחיוב כיסוי ראש מהתורה הוא רק בנשואה בעולה. ומה שנאמר בירושלמי נשואה אע"פ שהיא בתולה חייבת בכיסוי ראש, הוא רק משום שסתם נשואה בחזקת בעולה, כמבואר בכתובות (יא ע"ב ויב ע"א) לענין כתובה מנה. ולכן נראה שכל עוד לא נבעלה אין עליה חיוב כיסוי הראש מהתורה, ורק מדרבנן היא חייבת, וגם זאת רק כשחל עליה שם נשואה. יתירה מזאת, גם מדרבנן, רק אשה שנישאה כבר ועתה באה לינשא שנית אין פורעין את שערך כי היא בחזקת בעולה. ואע"פ שידוע לנו שלא התייחדה מעולם, מכיון שסתם נישואין כוללים בדרך כלל יחוד וחיי אישות כדרך כל הארץ, שם בעולה עליה, כמבואר בכתובות (שם). בד"א במי שבאה לפנינו כששם נשואה כבר עליה. אך כלה בתולה באמצע תהליך החופה ברור לנו שלא נבעלה. ואפילו אם היה באולם יחוד גמור הראוי לביאה לא

סימן לד

כיסוי ראש לאשה חולה

שאלה

מותר לומר דבר שבקדושה מול שער הגלוי? לא מדובר בפיקו"נ, אלא בסבל גדול, האם מותר לעבור על איסור תורה לשם כך?

אשה חולה מחלת עור קשה ואינה יכולה בשום פנים ואופן לכסות את ראשה, האם מותר לה לגלות את ראשה? והאם

תשובה

א. מותר לחולה לעבור על איסור דרבנן, אך לא על איסור תורה כמבואר ב"ד סי' קנה:

י"א דכל איסורי הנאה מדרבנן מותר להתרפאות בהן אפילו חולה שאין בו סכנה. (ר"ן פכ"ש בשם י"א וריב"ש סי' מ"ה רנ"ה/). ואפי' יין נסך, בזמן הזה, מותר להתרפאות בו ולעשות ממנו מרחץ אע"פ שהוא כדרך הנאתו, ובלבד שלא יאכל וישתה האיסור, הואיל ואין בו סכנה.

כיסוי ראשה של אשה הוא מהתורה. אך צ"ע מה גדרה של מצוה זו.

נניח שזו מצות עשה ולכאורה ביטול מ"ע בשב ואל"ת דומה לאיסור דרבנן בקו"ע. מצינו השוואה כזו לעניין כבוד הבריות בברכות (כ ע"א).

ומסתבר שגם כבוד הבריות הותר במקום איסור דרבנן או מ"ע משום שהוא צער נפשי גדול. וא"כ ה"ה צער גופני גדול. ודרכיה דרכי נועם (ר' סוכה לב – לא יתכן שהתורה תחייב ליטול לולב שיש לו קוצים דוקרניים). אך לא מצינו השוואה מפורשת כזו לעניין חולה.

ב. אולי יש מקור להשוואה זו בין כבוד הבריות לחולה ממשנה במס' ב"מ לב ע"א בדין פריקה וטעינה "אם היה זקן או חולה – חייב". כלומר, אם בעל החמור היה זקן או חולה, שאינו מסוגל לפרוק ולטעון בעצמו, חייבים לטעון ולפרוק במקומו. המשנה משווה חולה זקן זל"ז. האם מדובר

בזקן בגלל חולשתו, א"כ הוא בגדר חולה. אך אפ"ל ש"זקן" האמור כאן מי שקנה חכמה, כמו "זקן" המוזכר שם דף ל ע"א זקן שאינה לפי כבודו. והוא פטור מהשבת אבדה משום כבוד הבריות. וא"כ דין חולה ודין כבוד הבריות שווים. אמנם בדף לב לא מדובר בפטור זקן וחולה מלפרוק ולטעון, אלא בזקן שאינו פורק וטוען לעצמו אולם הא בהא תליא. אין לחייב אדם לפרוק ולטעון לאחרים אם גם הוא אילו היה בעלי הבהמה לא היה פורק וטוען לעצמו. "ואהבת לרעך כמוך" נאמר ולא יותר ממך. וכן אמר הלל הזקן 'מאי דעלך סאני לחברך לא תעביד'. אדם לא מחויב לסייע לחברו יותר משהיה מסייע לעצמו. ולכן זהו גם גדרו של זקן שאינה לפי כבודו, שאם אין דרכו ליטול לעצמו אינו חייב לאחרים. אם כנים דברינו, כשם שזקן שקנה חכמה פטור מלטעון ולפרוק לחברו, כי אינו לפי כבודו, כך גם חולה פטור בגלל חולשתו וצער. וי"ל עוד שחילול כבודו של האדם הוא צער נפשי גדול, לא פחות מצער גופני, אם לא יותר. ומכאן הדמיון של מצטער וחולה לזקן שאינה לפי כבודו. ונמצא ששני דינים אלו של זקן וחולה שווים. מיהו מצוות שבאדל"ח שאני, כמש"כ, שאין אדם מחוייב לחבירו יותר משמחוייב לעצמו אך במצוות שבאדל"מ יתכן שחולה חייב. וצ"ע.

ג. אפשר אולי להביא ראיה לפטור חולה ממ"ע מעליה לרגל' שחולה פטור מקיום מ"ע. אך שם זהו דין מיוחד. התורה חידשה הלכה שמי שאינו יכול לעלות ברגליו פטור,

1. הערת עורך: עי' אנ"ת ערך 'חולה' עוד כמה מקרים שחולה נפטר ממצוות או נפטר מחלקי מצוות.

וראה מג"א (סי' יג ס"ק ח) שכתב בהסבר הלכה זו:

הא אמרינן בברכות ד' כ' דכבוד הבריות דוחה עשה דאורייתא בשב ואל תעשה ע"ש, ומוכח שם דאם לובש סדין בלא ציצית מקרי שב ואל תעשה. וכ"ה בתוס' יבמות דף צ' דאי מקרי קום ועשה ה"ל כמו כלאים דפושטו אפי' בשוק, אלא ע"כ הוא שב ואל תעשה. כמ"ש המרדכי דבליבשתו אינו עובר וא"כ אף בחול לישתרי מפני כבוד הבריות.

וראה שם שחילק בין גנאי קטן לגנאי גדול. אך בנ"ד מדובר בצער גדול.

הלובש טלית ללא ציצית נחשב כעובר בשב וא"ת למרות שהוא עושה מעשה. ולכאורה ה"ה גם שער של אשה, יציאתה החוצה ללא כיסוי ראש תיחשב לשב וא"ת. ה. ויש לחלק, שם המצוה היא בקום ועשה שנאמר "ועשו להם ציצית". אין איסור ללבוש בגד בלי ציצית אלא רק מצוה לעשות ציצית. ולמרות שלבישת הבגד היתה בקו"ע המצוה מתבטלת בשב וא"ת. משא"כ כיסוי ראש שאסור לאשה לצאת מביתה כשראשה מגולה. וכשהיא יוצאת היא עוברת בקו"ע.

וזו לשון הגמ' בכתובות (עב ע"א):

איזוהי דת יהודית? יוצאה וראשה פרוע. ראשה פרוע דאורייתא היא! דכתיב: "ופרע את ראש האשה", ותנא דבי רבי ישמעאל: **אזהרה לבנות**

ישראל שלא יצאו בפרוע ראש!

משמע שהוא כעין לאו מפורש מן התורה. מיהו י"ל שלשון "אזהרה" אינה לאו ממש. אין כאן מצוה או עבירה במשמעויות המקובלות. עובדה היא שאף אחד ממוני המצוות לא מנאה במנין המצוות. התורה

למרות שהוא בריא, כגון פיסח שניתן להעלותו באלונקה, מכיון שאינו יכול לקיים את המצוה ברגליו ממש הוא פטור.

ראיה אחרת אפשר להביא מפטור חולה מסוכה. אמנם גם שם הוא דין מיוחד בסוכה שנאמר בה "תשב' כעין תדור" ולכן כל מצטער פטור מסוכה כגון שירדו גשמים. אך יש להביא ראיה מהלילה הראשון שלמרות שמצטער חייב בכ"ז חולה פטור. כפי שהוכיח הגר"פ שיינברג (קובץ הלכה ורפואה כרך ד' עמ' קכט) מסי' תרמ ס"ג שחולה שאין בו סכנה פטור מסוכה, ומסתימת המחבר שם משמע שה"ה בלילה הראשון, שחיוב סוכה בו אפילו למצטער, בכ"ז חולה פטור (ור' באהלה של תורה ח"ב סי' צב שצער גדול דינו כחולה).

ד. אלא שהשוואת הגמ' בברכות את ביטול עשה למצוה דרבנן היא משום שהמבטל עשה הוא בשב וא"ת. ובנ"ד צ"ע אם אשה שאינה מכסה את ראשה אמנם נחשבת כשב וא"ת. אילו היתה מ"ע מפורשת לכסות את ראשה היתה ההימנעות מכיסוי הראש נחשבת כשב וא"ת. אך לא כן הדבר. אין מצוה מפורשת בתורה לכסות את הראש. יש איסור לאשה לצאת מביתה כשראשה מגולה. וא"כ כשהיא יוצאת מביתה ללא כיסוי ראש היא עוברת בקו"ע. ואולי יש מקום להשוות זאת למצות ציצית שמי שלובש בגד של ד' כנפות בלי ציצית לא נחשב כעובר בקו"ע, אלא בשב וא"ת כמבואר בשו"ע (או"ח סי' יג):

ה"ה אם נפסק אחד מן הציציות ומתבייש לישב בלא טלית, דיוכל ללבושו בלא ברכה, מכוח כבוד הבריות. ודוקא בשבת, דאסור לעשות ציציות, אבל בחול כהאי גוונא, אסור. (מרדכי פ"ק דף צ"א ע"ב).

הדברים שאם עשת אחד מהן עברה על דת יהודית: יוצאה לשוק או למבוי מפולש וראשה פרוע ואין עליה רדיד ככל הנשים,

אמנם היא עשתה זאת בקו"ע אך אינה עוברת על עשה מפורש בתורה אלא על מנהג שהתורה נתנה לו תוקף. אין לומר שזהו רק איסור מדרבנן, שהרי הוא מפורש בתורה. אך מאידך גם מצוה מפורשת בתורה אינו. הוא לא נאמר בלשון עשה ולא תעשה, אלא כאמור, זהו מנהג המחויב מן התורה. האם חולה ומצטער מותרות לבטל מנהג חשוב כל כך שהתורה מזכירה אותו במפורש?

ז. אמנם בשו"ת תרומת הדשן (סימן רמב), כתב שלדעת הרמב"ם איסור פריעת ראש אינו אלא מדרבנן, ולדעתו מה שנאמר בגמ' "דאורייתא היא" ר"ל רמז מדאורייתא. וכ"כ הגר"י בורלא בשו"ת וישב יוסף (יו"ד סי' ב דף י"ד ע"ב), שאיסור פריעת ראש אינו מה"ת ממש אלא רק יש לו רמז דאורייתא. ע"ש. אבל דעת פוסקים אחרים שהוא מה"ת ממש. ר' שו"ת באר שבע (סי' יח). וכ"כ בפשיטות בשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד סי' ריז) שהנודרת שתלך בפריעת ראש אין הנדר חל משום שאיסור תורה הוא (מקורות אלו הובאו ע"י הגר"י ביחוד דעת ח"ה סי' סב).

אך גם לדעת הפוסקים שהוא חיוב גמור מהתורה לא ברור מה גדרו, האם מ"ע או ל"ת. ויש פנים לכאן ולכאן.

ח. עו"ל שמכיון שמדובר במחלת עור קשה, שהכיסוי מונע את ריפוייה, אולי יש לראותה כסכנת אבר, ויש שהתירו משום סכנת אבר לחלל שבת אפילו באיסור תורה. וזכר לדבר ששיער הראש נחשב לאבר שלם בהלכות חציצה, שרוב שיער דינו כרוב למרות שביחס לגוף כולו הוא רק מיעוט.

רק אמרה "ופרע את ראש האשה" ומכאן למדנו שגנאי לאשה נשואה להיות פרועת ראש, וממילא חובתה לכסות את ראשה (במק"א כתבנו לעניין שיער באשה ערוה שלא הערה יצרה את החיוב אלא להפך החיוב יצר את הערה, עי' לעיל סי' כז). משום כך שיער פנויה אינו ערוה כי התורה לא חייבה אותה לכסות את ראשה. ומכיון שהתורה רואה בפריעת הראש גנאי ממילא חל על השיער דין ערוה. (אמנם גם אם נניח שחולה אינה חייבת בכיסוי הראש עדיין שיערה ייחשב ערוה, כי אין זה פטור בעצם כמו פנויה אלא מקרה חריג של התחשבות במחלתה. ור' להלן).

ולכן הלכה זו מוגדרת כ"דת משה ויהודית" כלומר מנהג כשר של בנות ישראל, שיסודו בתורה, לכסות את ראשן. ואשה הפורעת את ראשה פורצת גדר שנבנתה ע"י משה רבנו. ומכיון שחיוב זה לא מוגדר כלא תעשה, אולי אין לראות את העוברת עליה כעוברת בקו"ע. וצ"ע.

ו. ואולי זו מחלוקת בין ר' ישמעאל וחכמים בספרי (במדבר פסקא יא):

ופרע את ראש האשה, כהן נפנה לאחוריה ופורעה כדי לקיים בה מצות פריעה דברי ר' ישמעאל ד"א לימד על בנות ישראל שהן מכסות ראשיהן.

ר' ישמעאל סובר שאשה מצווה לכסות את ראשה והכהן מצווה לבטלה ממצותה. אך החולקים סוברים שאין כאן מצוה ועבירה במשמעויות המקובלות, אלא זהו נוהג ראוי, וביטולו הוא הוצאת הסוטה מגדר בנות ישראל הנוהגות לכסות את ראשן כדין.

ואכן הרמב"ם לא הביא את דברי ר' ישמעאל אלא כתב בהל' אישות (פכ"ד הי"ב): ואיזו היא דת יהודית, הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל, ואלו הן

ראש ולא תצטער כל כך? אמנם ההסתגרות בבית גם היא צער גדול, אולם מאי חזית להתחשב בצער מחלתה ולהתיר לה גילוי ראש יותר מצער הסתגרותה בביתה? לא יהא כיסוי ראשה פחות מיציאתה מחוץ לבית. אך בכ"ז נראה שאין לך צער גדול מהסתגרות מוחלטת בבית והפיכתה לשבוית חרב. מאסר נחשב לעונש גופני כבד ביותר.

לכן נראית לי הצעתו של הרב יעקב אפשטיין שלפחות עליה לצמצם את ההתיר ע"י שתכסה את שיערה במשהו קל ומעשה רשת, כדי שלא תיראה בעיני הציבור כעבריינית וכדי שתזכיר לעצמה את חובתה. כי בגדר "ופרע את ראש האשה" יש שני דינים: א. גילוי השיער. ב. פריעת השיער. המג"א בסי' עה כתב שפרועת ראש היינו שסותרת קליעת שיערה והולכת בשוק – זה אסור אף בפנויה, משא"כ גילוי השיער, אסור רק בנשואה. והשבות יעקב (חלק אבה"ע"ז סי' ק"ג) מתיר (עפ"י ד"ת) לאשה נשואה ללכת בגילוי הראש אם שערותיה מקולעות. אמנם ר"ה"פ אינם מבחינים בין שתי המשמעויות (ר' שרידי אש ח"א סי' עח), אך אם אפשר למזער את האיסור מהיות טוב אל תהיה רע. ולכן גם אם אינה יכולה למנוע את גילוי השיער אך עדיין היא יכולה למנוע לפחות את פריעת השיער. וניתן להשיג מעשה רשת צפוף שבקושי השיער נראה דרכו ועם זאת הוא מספיק אוורירי שיאפשר את הבראת העור. וה' ישלח לה רפו"ש בקרוב.

ור' שו"ת מלמד להועיל (ח"ב י"ד סי' לב) שדייק מלשון התוס' בסוכה (כו ע"א ד"ה ואפילו) שסכנת אבר אחד כסכנת נפשות אפילו לחלל עליו את השבת כדמוכח בפ' אין מעמידין גבי עין שמרדה. וגם האוסרים לחלל שבת בגלל סכנת אבר (ר' א"ח סי' שכח) מודים לדעתו באיסורים אחרים:

ולענין סכנת אבר בשאר איסורין נראה מדברי הש"ך בי"ד סי' קנ"ז סק"ג דיש להקל, וכ"כ שם בבית לחם יהודה. וכתב הפרי מגדים במשבצות זהב א"ח סי' שכ"ח ס"ק ז' וז"ל ומינה (מדברי הש"ך) בשאר ל"ת בחולה סכנת אבר י"ל דמותר לרפאות באיסור תורה ושאיני שבת דחמיר.

אם כי יתכן ששיער אינו אבר כה חיוני כאברים אחרים. אך מאידך, גם כיסוי הראש אינו דומה לאיסורים אחרים וכנ"ל.

נראה לכאורה שיש כאן כמה סניפים להקל: גם למ"ד שהחיוב מהתורה לא ברור מה גדרו ויתכן שמותר לחולה לעבור עליו בשב ווא"ת. יש כאן מעין סכנת אבר שמותר למונעה גם ע"י עבירה על איסורי תורה.

ט. אלא שיש קושי גדול להתיר לה לצאת מביתה ללא כיסוי ראש. ואין הדבר דומה להיתרים אחרים שהתירו לחולה. כאן הדבר ניכר לרבים ביותר ואילו חולייה אינו ידוע לרבים. אמנם יש לה צער גדול בכיסוי הראש, אך עד שנתיר לה לצאת מביתה ללא כסוי ראש בגלל צערה, מדוע לא נאמר לכאורה שתיכבד ותשב בביתה ללא כיסוי